

Naujos tapatybės beieškant: užsienio tyrėjų mintys apie bibliotekos socialines funkcijas

VILNIAUS APSKRITIES
ADOMO MICKEVIČIAUS
VIEŠOJI BIBLIOTEKA

Šiuolaikiniam žmogui biblioteka jau seniai nebėra vien vieta, į kurią atėjęs gali tik pasiskolinti knygų arba tyliai pasėdėti ir paskaityti: „Bibliotekos jau seniai yra daugiau nei knygos“. Miestuose, miesteliuose ir kaimuose bibliotekų rengiami kultūros renginiai, įvairios skaitymo skatinimo iniciatyvos, edukacijos ir kitos veiklos skatina į biblioteką žvelgti kaip į susitikimų bei galimybių vietą ir užmiršti tuos praėjusius laikus, kai „(...) per pakankamai ilgą laikotarpį (penkiasdešimt sovietinio režimo metų) viešosios kaimo bibliotekos „užsiaugino“ nepatrauklios, nuobodžios institucijos įvaizdį, kuris atpratino bendruomenės narius stebėti ir domėtis, kokias paslaugas biblioteka jiems teikia, ir kokias gali pasiūlyti.“¹

Tiek Vilniaus bibliotekų regiono tinklaraštyje (<https://regiononaujienos.amb.lt>), tiek apskričių viešųjų bibliotekų asociacijos interneto svetainėje „Biblioteka visiems“ (<https://www.bibliotekavisiems.lt/>) skelbiamos naujienos apie įvairias iniciatyvas bei veiklas, skirtas mažinti socialinę atskirtį, įtraukti į bibliotekos gyvenimą kuo įvairesnių grupių žmones, skatinti pilietines, demokratines laikysenas ir t. t. Bibliotekos išties atsiveria pasauliui, ir buvimas tarp knygų nebereiškia pabėgimo nuo šio pasaulio, atsiribojimo ir abejingumo aplink mus vykstantiems dalykams, o greičiau reiškia pastangas juos suprasti ir prisidėti, skatinant teigiamus pokyčius: „Būdamos viešojo sektoriaus organizacijos, bibliotekos šiandien susiduria su nuolatinais pokyčiais. Jas veikia naujos technologijos, inovacijos ir besikeičiantys visuomenės poreikiai – bibliotekos tampa bendruomenės centrais, kuriuose vyksta informacinės, kultūrinės bei mokymosi visą gyvenimą veiklos. Šie pokyčiai sąlygoja ir bibliotekų vaidmenų kaitą – nuo tradicinių knygų saugojimo ir išdavimo vietų jos tampa socialinio teisingumo vykdytojomis.“²

¹ Daiva Janavičienė „Bibliotekos paslaugos ir kaimo bendruomenių formavimasis“, *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 2010. 3 (19). 80–88.

² Kristina Kulikauskienė „Socialiai įtraukios bibliotekos samprata besikeičiančioje visuomenėje“, *Socialiniai tyrimai / Social Research*. 2019, Vol. 42 (1), 67–78.

Pasikeitusios ir toliau besikeičiančios bibliotekų funkcijos reflektuojamos ne viename Lietuvos bibliotekininkystės, informacijos, komunikacijos, sociologijos kryptių tyrėjų moksliniame straipsnyje, be kitų, akcentuojant ir socialinės sanglaudos funkciją³. Tačiau žvalgantis po Šiaurės ar Vakarų Europos, Amerikos bibliotekas ar jų interneto svetaines negali nekristi į akis dar toliau pažengusi bibliotekos kaip socialinės institucijos raida tuose kraštuose. Neatsitiktinai užsienio tyrėjų darbuose bibliotekos socialinė funkcija taip pat intensyviai reflektuojama.

Neliesdami klausimo, ar toks socialinės funkcijos sustiprėjimas neužgožia kitų, ypač tradicinės – informacijos apie knygas ir kitus leidinius teikimo – bibliotekos funkcijos, šioje apžvalgoje pristatysime trijų užsienio tyrėjų straipsnius, publikuotus prestižiniuose moksliniuose žurnaluose, išryškindami svarbiausias šių mokslininkų keliamas problemas, analizuojamus duomenis ir viešosioms bibliotekoms kaip socialinėms institucijoms siūlomas rekomendacijas.

Socialinio kapitalo reikšmė ir vertė

Majos Dorotos Wojciechowskos (Lenkija, Gdansko universitetas) straipsnyje „Viešųjų bibliotekų vaidmuo kuriant socialinį kapitalą vietinėse bendruomenėse – teorinė studija“⁴ nagrinėjami sąvokos „socialinis kapitalas“ ir bibliotekų bei jų aplinkos tarpusavio ryšiai. Iš pradžių autorė pristato daugelio sričių tyrėjus – sociologus, geografas, ekonomistus, psichologus, kultūros antropologus ir kitų disciplinų atstovus – traukiančią „socialinio kapitalo“ sąvoką. Socialinis kapitalas dažnai pavadinamas „socialiniais klėjais“: priemone, sujungiančia žmones bei jų išteklius ir kuriančia socialinius ryšius.

Pasak Wojciechowskos, socialinis kapitalas įjungia pavienius asmenis į gerai veikiančią socialinę struktūrą, apimančią grupėje vykstančius žinių ir informacinių išteklių mainus. Tačiau socialinio kapitalo tyrėjai skelbia, kad naujųjų medijų ir informacijos bei komunikacijos technologijų populiarumo eroje socialinis kapitalas nyksta. Žmonės jau nebelinksta prisidėti prie grupių arba užmegzti su jomis glaudžius ryšius. Viena vertus, taip yra dėl to, kad mažėja socialinė erdvė, į kurią žmonės gali integruotis (važinėjant ilgus atstumus iš namų į darbą ir atgal lieka mažai laiko užmegzti ryšius su kaimynais arba įsitraukti į bendruomenės veiklas), o kita vertus, žmonės praleidžia daugiau laiko prie televizorių ekranų, kompiuterių, išmaniųjų telefonų ir nukenčia santykiečiai su kitais bei socialinis kapitalas.

³ Petras Biveinis „Lietuvos savivaldybių viešųjų bibliotekų funkcijų transformacija“, *Šiandien aktualu. Straipsnių rinkinys bibliotekininkams*, Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, Informacijos ir komunikacijos mokslų departamentas, Vilnius, 2021, p. 235.

⁴ Maja Dorota Wojciechowska „The role of public libraries in the development of social capital in local communities – a theoretical study“, *Library Management*, Vol. 42 No. 3, 2021, pp. 184-196, DOI 10.1108/LM-10-2020-0139

Anot Wojciechowskos, šie faktoriai taip pat sutrumpina laiką, praleidžiamą viešosiose kultūros įstaigose, tokiose kaip bibliotekos, kultūros centrai, muziejai etc. Straipsnio autorė kelia klausimą, ar bibliotekos kaip įstaigos, kurių pradinė funkcija buvo teikti informaciją, dabar paprastai prieinama elektroninėmis priemonėmis, per internetą, galėtų dalį savo veiklos nukreipti į socialinių paslaugų teikimą pačioje bibliotekoje ar netolimoje jos aplinkoje (parkuose, susitikimų centruose, mokyklose ir t. t.)

Socialinis kapitalas ir bibliotekos: tarpusavio priklausomybė

Autorė apžvelgia socialinio kapitalo teoriją, kuri yra labiausiai susijusi su sociologija ir atstovaujama svarbiausių šios teorijos autorių ir populiariojų Jameso Colemano, Pierre'o-Felix'o Bourdieu, Roberto Putnamo. Nors dėl problemos sudėtingumo stinga vieningo socialinio kapitalo apibrėžimo, tačiau dauguma apibrėžimų turi tam tikrų bendrų bruožų. Remdamasi vienu iš universalių socialinio kapitalo apibrėžimų, Wojciechowska teigia, kad tai – tinklų ir santykių tarp žmonių, tarp žmonių visuma, socialinių normų, kultūrinių ar religinių tradicijų bendruomenė. Anot autorės, šia prasme socialinis kapitalas apima:

1. Socialinius tinklus – ryšių, padedančių pasiekti informaciją, gauti paramą ir t. t., tinklus.
2. Socialines normas – formalius ir neformalius įstatymus, apibrėžiančius tam tikros bendruomenės narių elgesį: tarpusavio sąveiką, pasitikėjimą, bendradarbiavimą ir kodifikuotas elgesio normas.
3. Sankcijas – priemones, kurių imamasi, siekiant užtikrinti, kad tam tikros bendruomenės nariai atitiktų normas: apdovanojimai ar bausmės už konkrečias (atitinkamai – pageidaujamas ar nepageidaujamas) elgesio formas.

Tyrėja pristato įvairių mokslininkų „socialinio kapitalo“ sampratą ir kaip kiekviena samprata yra ar galėtų būti susijusi su bibliotekų veikla. Pavyzdžiui, prancūzų sociologas ir viešasis intelektualas

Bourdieu visuomenę suvokė kaip nekoherentišką, padalytą į elitą, turintį prieigą ne tik prie ekonominio, bet ir kultūrinio kapitalo (įskaitant prieigą prie elitinių mokyklų, sąjungų ir renginių), ir mases, kurios nėra prileidžiamos prie šių išteklių. Straipsnio autorės nuomone, bibliotekos kaip viešosios ir visiems skirtos institucijos tam tikru mastu gali kompensuoti šiuos trūkumus, nulemtus prieigos prie kultūros ir švietimo apribojimų, bet jos taip pat gali skatinti vietinių paramos tinklų, teikiančių pagalbą vietinių bendruomenių nariams, plėtrą. Šia prasme biblioteka gali būti susitikimo ir bendradarbiavimo vieta gyventojams, mokiniams, studentams bei profesionalams, kurie nori užmegzti ir palaikyti ryšius su kitais. Šie poslinkiai jau vyksta: bibliotekos, pasitelkusios savo pačių darbuotojus arba savanorius, linksta sumanyti ir vykdyti įvairius šviečiamuosius projektus (pavyzdžiui, skirtus vaikams, kuriems reikia pagalbos mokantis, imigrantams, kurie nori įsitvirtinti naujoje bendruomenėje, senjorams, kuriems kyla sunkumų naudojant naująsias technologijas).

Anot Wojciechowskos, galima sakyti, kad bibliotekos yra specialiosios paskirties organizacijos, kurios, J. Colemano įsitikinimu, yra socialinio kapitalo komponentai, tai yra organizacijos, įkurtos vardan visuomeninio gėrio. Tokios organizacijos siekia tam tikrų grupių, kurių interesams atstovauja, tikslų. Šia prasme, biblioteka tampa ne tik informacija, bet ir kitų formų pagalbą teikiančia institucija – pavyzdžiui, gali padėti parašyti CV, suteikti specialisto konsultaciją, surengti bendruomenės susitikimą tai bendruomenei svarbia tema ir t. t. Tačiau straipsnio autorė, remdamasi P. Mikiewicziumi, nurodo, kad ne kiekvienai santykiai ar ryšių tinklas kuria socialinį kapitalą. Siekiant išsiaiškinti, ar jūsų veikla įtraukia socialinį kapitalą, reikia atsakyti į šiuos klausimus:

1. Ar santykiai arba ryšių tinklas pasitelkiamas siekiant suteikti institucinę paramą?
2. Kokia teikiamos paramos kokybė – ar suteikta informacija yra naudinga?
3. Kokiu mastu parama atitinka individualius poreikius?

Amerikos politologas, politikos filosofas ir ekonomistas Francis Fukuyama pabrėžė esminį socialinio kapitalo vaidmenį puoselėjant demokratines vertybes bei pilietinį aktyvumą. Čia aptariamo straipsnio autorės Wojciechowskos teigimu, bibliotekos kaip institucijos, puoselėjančios prieigos prie patikimos ir objektyvios informacijos tradiciją ir remiančios mažumas arba grupes, kurioms gresia socialinė atskirtis (pavyzdžiui, senyvo amžiaus arba neįgalūs asmenys, taip pat asmenys, kilę iš kitų kultūrinių kontekstų), taip pat gali atitikti šią sąlygą.

Analizuodama bibliotekų vaidmenį kuriant socialinį kapitalą, Wojciechowska pasitelkia ir amerikiečių politologo R. Putnamo šios sąvokos apibrėžtį – tai normų, abipusio pasitikėjimo, lojalumo ir horizontalių santykių tinklai tam tikroje socialinėje grupėje. Bibliotekas pavadinęs bendruomenės pulsą,

šis mokslininkas matė įvairių būdų, kaip bibliotekoms dalyvauti bendruomenės plėtroje ir integracijoje, kaip sukurti bendruomenės nariams patogią erdvę, kurioje būtų galima megzti socialinius ryšius, susitikti, diskutuoti ir kalbėtis.

Sociologijos profesorius Nan Lin daugiausia žinomas kaip socialinių tinklų koncepto, jo susieto su socialiniu kapitalu, autorius. Tuo tarpu bibliotekos kaip vieta, kurioje galima susitikti kitus žmones, užmegzti pažintis, gali aktyviai dalyvauti kuriant socialinius tinklus, suburdamos vietinius gyventojus, tam tikrų pomėgių turėtojus, aktyvistus, hobių puoselėtojus ar į savo gyvenamosios vietovės tobulinimą įsitraukusius asmenis.

Kitas Amerikos sociologas Ronaldas Stuartas Burtas tyrė socialinio kapitalo vaidmenį ekonominiuose procesuose ir išplėtojo „struktūrinių angų“ konceptą, tad juo remdamasi, straipsnio autorė svarsto bibliotekų kaip santykių dehermetizavimo vietų vaidmenį: įvairių paslaugų asortimento naudojimas įgalina užmegzti naujus ryšius su asmenimis iš kitų nei asmeninis ar profesinis socialinių tinklų, o tada ryšių tinklas plečiasi, atsiranda galimybė pasiekti naujus išteklius, atrasti naujas laikysenas, požiūrius bei įgyti naujų žinių ir patirčių.

Amerikos sociologas Wayne'as Bakeris sukūrė konceptą, pagal kurį nesvarbu, kam atstovauja individas, jo sėkmė visada tam tikru mastu priklauso nuo ryšių tinklo viduje jam prieinamo socialinio kapitalo. Kitaip tariant, jis manė, kad socialinis kapitalas – vienas iš svarbiausių elementų, įgalinančių individą pasiekti asmeninius ir profesinius tikslus. Wojciechowska pažymi, kad bendruomenėse, kuriose individai aktyviai bendradarbiauja su bibliotekomis (tiek ugdant kultūrinės, švietimo, meninės, technines kompetencijas, pavyzdžiui, kūrybinėse dirbtuvėse), individų sėkmę tam tikru mastu lemia bibliotekų siūlomos galimybės bei parama. Taigi galima tvirtinti, kad aktyvus bibliotekų vaidmuo, ypač bendruomenėse, kuriose nėra kitų aktyvių kultūros įstaigų, padidina individų galimybes pasiekti sėkmę švietimo ar profesinėje srityje ir skatina vietinių bendruomenių įsitraukimą bei integraciją.

Jeigu nėra stiprinamas, laikui bėgant sumenksta

Straipsnio autorė nurodo, kad socialinis kapitalas gali atsirasti natūraliuoju būdu, kaip kitų bibliotekos projektų (pvz., susitikimų, paskaitų, dirbtuvių) padarinyš, arba, priešingai, gali būti racionalaus planavimo, įtraukiančio ryšių su vietine bendruomene stiprinimą, rezultatas. Be abejo, šviečiamieji ir kultūriniai procesai daro itin didelį poveikį socialiniam kapitalui, tačiau Wojciechowska pažymi, kad bet kurios rūšies veikla, kurios imamasi siekiant plėtoti ryšius bei kurti santykius, turi būti

reguliariai kartojama ir bibliotekos veiklumas neturi silpnėti. Socialinis kapitalas – tai gėris, kuris laikui bėgant sumenksta, jeigu nėra tinkamai stiprinamas.

Straipsnio autorė cituoja Colemaną: „Kaip fizinis ir žmogiškasis kapitalas, taip ir socialinis kapitalas išnyksta, jeigu nėra atnaujinamas. Socialiniai santykiai miršta, jeigu nėra palaikomi, laikui bėgant lūkesčiai ir įpareigojimai praranda svarbą, o normos priklauso nuo komunikacijos dažnumo.“ Štai ką, pasak tyrėjos, turėtų įsidėmėti bibliotekininkai, jeigu planuoja imtis vietinių bendruomenių integravimo. Jų veikla neturi būti vienkartinė, jie turėtų reguliariai įtraukti savo aplinką, kad neprarastų skaitytojų susidomėjimo ir neleistų ryšiams susilpnėti.

Pasak Wojciechowskos, bibliotekos sudaro svarbią grandį socialinės komunikacijos procese ir tuo pat metu – visuomenės, kurią jungia santykių tinklas, elementą. Jos skatina kultūrinį, literatūrinį ir informacinį bendruomenės tobulėjimą. Nors jos visada aktyviai veikė priegios prie žinių srityje, informacinės visuomenės gimimas išplėtė jų užduočių spektrą, suteikdamas „aktyvaus bendruomenės nario, kuris kartais tampa gidu po informacijos šaltinius“, vaidmenį. Viena vertus, bibliotekos gali tapti populiaraus skaitmenizacijos proceso dalimi ir tapti skaitmeninės informacijos centrais, bet, kita vertus, jos gali pasiūlyti ramią erdvę už internetinio pasaulio, skendinčio skaitmeninėse medijose, ribų.

Pasak tyrėjos, biblioteka pasižymi prestižu ir pasitikėjimu ir todėl turi galimybę suteikti naujos prasmės naujųjų technologijų naudojimui: ne kompiuteris turi paversti biblioteką multimedijų centru, bet veikiau biblioteka turėtų paversti kompiuterį žinių kūrimo ir gavimo priemone. Internetas ir kompiuteris bibliotekoje gali būti panaudoti kūrybingai, ne tik laiko praleidimo bei informacijos atgaminimo tikslais.

Biblioteka – socialinio kapitalo kertinis akmuo

Kaip rašo mokslininkė, sunku pervertinti bibliotekininkų – gidų po knygų bei informacijos pasaulį, žmonių, sukuriančių vietos atmosferą ir paprastai turinčių bendruomenės pasitikėjimą, vaidmenį. Taigi biblioteka gali pasitarnauti kaip socialinio kapitalo kertinis akmuo, ypač kaimo vietovėse, kuriose abipusio pasitikėjimo lygis yra žemas, skaitmenizacija ribota, o kultūrinė pasiūla – labai skurdi. Bibliotekos gali vaidinti svarbų vaidmenį informacinės visuomenės plėtroje, dalyvaudamos ugdant, užimant ir integruojant visuomenę.

Straipsnio autorė daro išvadą, kad bibliotekos neabejotinai gali pagerinti vietinių bendruomenių gyvenimą įvairiuose matmenyse, susijusiuose su socialiniu kapitalu:

1. Panaikinti socialines nelygybes, užtikrindamos bendrą prieigą prie informacijos ir pasirinktų ugdymo formų.
2. Užkirsti kelią pavienių asmenų ir pasirinktų grupių socialinei atskirčiai (pvz., senyvo amžiaus žmonių, bedarbių, neįgaliųjų ir kilusių iš kitų kultūrinių terpių), siūlydamos šiems asmenims ar grupėms jiems skirtas paslaugas.
3. Ugdyti pilietines laikysenas, skatinti socialinį aktyvumą ir pilietinės visuomenės plėtrą (užtikrinant prieigą prie objektyvios ir patikimos informacijos ir įgyvendinant programas, skatinančias pilietinį ir socialinį įsitraukimą).
4. Pasitelkus turimus išteklius, susitikimus, parodas ir bibliotekų muziejus, regionines ir memorialines erdves, kurios padeda išsaugoti vietinių bendruomenių praeities atmintį, tradicijas ir papročius, kurti vietinę ir regioninę tapatybę.

Viešoji biblioteka kaip socialinė infrastruktūra – Nyderlandų pavyzdys

Rianne'a van Melik (Neimegeno Radboudo universitetas, Nyderlandai) ir Michael'as S. Merry'is (Amsterdamo universitetas, Nyderlandai) straipsnyje „Viešosios bibliotekos kaip socialinės infrastruktūros pritaikymas: Nyderlandų pavyzdys“⁵ susitelkia į mažų viešųjų bibliotekų Nyderlanduose pritaikymą veikti kaip socialinėms infrastruktūroms ir į formalias bei neformalias bibliotekų praktikas („infrastruktūrinimą“), kurios būtinos, kad biblioteka veiktų kaip susitikimo vieta. Straipsnis pagrįstas giluminiu vieno atvejo tyrimu, atliktu per 15 savanorystės bibliotekoje metų, dalyvių stebėjimais, pakartotiniais interviu su darbuotojais ir neformaliais pokalbiais su skaitytojais.

„Viešosios bibliotekos – daugiau nei informacijos teikėjos, jos vis dažniau atlieka socialinės infrastruktūros funkcijas. Finansiniai sunkumai, mažėjantis dalyvių skaičius ir skaitmenizacija verčia bibliotekas iš naujo išrasti savo tapatybę ir persitvarkyti į pirmiausia susitikimui skirtas vietas“, – teigia straipsnio autoriai. Tirdami vienos mažos bibliotekos daugiavfunkciškumą, šie tyrėjai siekia parodyti, kaip ir darbuotojai, ir skaitytojai naujai pritaiko biblioteką – pavyzdinę viešąją erdvę, besikeičiančią iš informacijos teikėjos į gyvybiškai svarbią socialinę infrastruktūrą. Tai yra straipsnyje aprašomas tyrimas, koku mastu biblioteka tampa viešąja erdve, kurioje gali vykti žmonių iš skirtingų socialinių, ekonominių ir kultūrinių kontekstų susitikimai, bet taip pat keliamas klausimas, ką išties nulemia buvimas socialine infrastruktūra.

⁵ Retooling the public library as social infrastructure: a Dutch illustration, *Social & Cultural Geography*, DOI: 10.1080/14649365.2021.1965195

Bibliotekos tapatybės transformacija: „vietos barometras“

Straipsnio autoriai cituoja sociologą Ericą Klinenbergą, ištarusį: „Norėdami atkurti pilietinę visuomenę, pradėkime nuo bibliotekos“. Pasak šio mokslininko, bibliotekos netapo pasenusios arba nebesvarbios, bet stokoja išteklių ir yra apgultas lankytojų bei perkrautos veiklomis. Kitaip tariant, jos ignoruojamos kaip tik tuo metu, kai yra labiausiai reikalingos. Bibliotekos ne tik tarnauja kaip laikraščių, žurnalų ir knygų saugyklos, sudarydamos sąlygas laisviems viešosios nuomonės mainams bei tos nuomonės formavimuisi, bet vis labiau ir kaip susitikimo, peržengiančio kultūrinės, etnines, kartų bei socialines ribas, vietos, suteikiančios prieigą prie tinklo, kultūrinio kapitalo ir tarpasmeninio rūpesčio. Klinenbergo teigimu: „Jeigu mes turime galimybę sukurti geresnę visuomenę, tai tokia socialinė infrastruktūra kaip biblioteka yra kaip tik tai, ko mums reikia.“

Pasak Melik ir Merry'io, sąvoka „socialinė infrastruktūra“ nurodo į geografines erdves, kurios vaidina esminį vaidmenį miestų socialiniame gyvenime, tokios kaip parkai, mokyklos, bendruomenių centrai ir taip pat bibliotekos. Socialinė infrastruktūra – tai „erdvių, įrangos, institucijų ir grupių tinklas, kuriantis socialinių ryšių galimybes“. Biblioteka kaip tokia socialinė infrastruktūra dar pavadinama „diagnostiniu langu į visuomenę“ arba „vietos barometru“.

Straipsnio autoriai pažymi, kad šiuolaikinės bibliotekos vis gausiau teikia plataus spektro „ne knygomis pagrįstas paslaugas“, įskaitant meno pamokas, pagalbą ruošiant namų darbus, kalbų pamokas, kultūrinius renginius, amatų dirbtuves, meditacijos ir jogs užsiėmimus. Be abejo, šis tapsmas socialine infrastruktūra yra tai, ko reikia visuomenei, bet ir tai, kas būtina pačiai bibliotekai, kad neištuštėtų. Mažėjančios subsidijos, besikeičianti demografinė situacija, mažėjantis skaitytojų skaičius ir skaitmeninių technologijų įsigalėjimas – visa tai drauge verčia bibliotekas iš naujo išrasti pačias save: kaip bendruomenių centrus, naujovių laboratorijas ir dirbtuves.

Pasak tyrėjų, COVID-19 pandemija dar labiau pablogino pažeidžiamą daugelio bibliotekų padėtį ir toliau daro įtaką kitoms bibliotekų transformacijoms. Nyderlanduose galima stebėti bibliotekų transformaciją iliustruojančius pavyzdžius. Valstybei masiškai nukerpant finansinę paramą, bet taip pat daugelyje savivaldybių mažėjant skaitytojų, daugelis šalies bibliotekų buvo priverstos užsidaryti, palikdamos daugelyje bendruomenių socialinę tuštumą. Tuo pat metu didelės bibliotekos tampa naujaisiais urbanistiniais „karštaisiais taškais“, dažnai vykdydamos daugiafunkčius pirmieviškus projektus, o mažos bibliotekos pasirodo gebančios prisitaikyti prie socialinės infrastruktūros vaidmenų.

Biblioteka kaip socialinė infrastruktūra?

Melik ir Merry'is teigia, kad kažkada buvusios išskirtine universitetų sritimi arba nuosavu turtu, kuriuo galėjo mėgautis tik elitas, jau ilgą laiką bibliotekos yra tapusios centrinėmis urbanistinio kraštovaizdžio planavimo vietomis. Pasak autorių, industrializuoto pasaulio miestuose prieiga prie viešųjų bibliotekų suteikiama taip, kaip suteikiama prieiga prie mokyklų, koncertų salių ar žaliųjų erdvių. Bibliotekos tapo instancijomis to, kas vieša pačia geriausia šio žodžio reikšme: nemokama ir visiems prieinama, ir teikia kuo įvairiausias paslaugas, kurių tikslas – tarnauti didesniai geriai. Autoriai pažymi, kad bibliotekos, ko gero, yra vienos iš paskutinių erdvių, kuriose nedominuoja verslo įtaka.

Finansuojamos ir išlaikomos (nacionaliniu, provincijos ar regiono lygmeniu) valstybės, ypač iš vietinių mokesčių, bibliotekos yra nemokamos ir atviros visiems (nors kai kuriose vietovėse gali būti prašoma nedidelio registracijos mokesčio, skirto padengti kai kuriems bibliotekos reikmenims). Bibliotekos dažniausiai esti daug labiau įtraukios nei daugelis kitų viešųjų erdvių dėl specialiai parengto personalo, paprastai orientuoto į žmonių iš visų kontekstų sutikimą. Pasak Melik ir Merry'io, dėl šių savybių – atvirumo visiems, prieinamumo ir įtraukumo – bibliotekos yra pavyzdinės viešosios erdvės.

Straipsnio autoriai tvirtina: akivaizdu, kad biblioteka nėra tik informacijos infrastruktūra, skatinanti raštingumą, bet taip pat gyvybiškai svarbi socialinė infrastruktūra, prisidedanti prie miestų socialinio gyvenimo. Kitaip tariant: bibliotekos nėra tik *lieux du livre* (knygų vietos), bet ir *lieux du vivre* (gyvenimo vietos). Bibliotekos gali būti laikomos socialinėmis infrastruktūromis dėl jų teikiamų plataus spektro „knygomis nepagrįstų paslaugų“, įskaitant pagalbą ruošiant namų darbus, rinkėjų registraciją ir kalbų pamokas.

Melik ir Merry'io žiniomis, JAV ir JK viešosiose bibliotekose šios paslaugos taip pat apima pagalbą benamiams, iš kurių daugelis naudojasi proga susitikti su draugais ar pasikalbėti su bibliotekos darbuotojais arba paprasčiausiai pasimėgauti šildymu arba oro kondicionavimu. Kai kurios miestų bibliotekos netgi yra įdarbinusios socialinį darbuotoją, kad padėtų skaitytojams surasti tinkamas valstybės pagalbos formas, tokias kaip apgyvendinimas, įdarbinimas ar nuo narkotikų priklausomų žmonių konsultavimas. Kitos populiacijos grupės naudoja bibliotekas dėl didelės pedagoginių ir raštingumo veiklų įvairovės (pvz., istorijų pasakojimas vaikams, kalbų pamokos, kompiuterių pamokos, skaitymo grupės ir knygų aptarimai), bet taip pat dėl socialinės veiklos, tokios kaip mezgimas, joga ir mankštos užsiėmimai.

Straipsnio autorių teigimu, nors bibliotekos, ko gero, labiausiai žinomos kaip tylios viešosios erdvės, šie pavyzdžiai parodo, kiek daug bibliotekų išties yra gyvyingos socialinės veiklos ir bendradarbystės erdvės, sudarančios galimybę palaikomiems ir ilgalaikiams susitikimams.

Susitikimas su kitu: galimybės ir pavojai

Pasak Melik ir Merry'io, socialinė infrastruktūra, skatinanti susitikimą, neabejotinai tapo bibliotekos *raison d'être* – egzistencijos pagrindu. Laikoma, kad susitikimai turi teigiamą poveikį, o sąlytis tarp skirtingų grupių gali sumažinti pažeidžiamumą ir skatinti socialinę sanglaudą. Jeigu bus įvykdytos tam tikros infrastruktūros sąlygos, susitikimai išties gali turėti transformuojančią galią. Tačiau susitikimas yra konceptualus konstruktas, kuriam turi būti skiriamas nuolatinis ir kritiškas dėmesys. Teigiama, kad susitikimai – tai ne bet kokia susirinkimo forma, bet sąveikos tarp skirtumų, turinčios potencialo padaryti pokytį. Tačiau susitikimai su kitokiais žmonėmis jokių būdu negarantuoja teigiamų rezultatų.

Straipsnio autoriai pažymi, kad susitikimai kaip tokie gali lengvai sukelti nepatogumą, nesusipratimą ir netgi priešišumą. Taigi reikia, kad būtų įgyvendintos tam tikros sąlygos, padėsiančios pasiekti pageidaujamą sąlytį, tokios kaip pripažinimas, jog kiti yra verti pagarbos, atvirumas kironiškumui ir noras klausytis.

Tačiau net ir įgyvendinus šias sąlygas, tikrai sunku jas plėtoti. Taip yra todėl, kad viešojoje erdvėje vykstantys susitikimai dažnai esti trumpalaikiai, laikini ar nesutelkti, išvirstantys į „paralelinius gyvenimus“ ir tik „buvimą šalia“, o ne „veikimą drauge“.

Neabejotina, kad, nepaisant asmeninio požiūrio, susitikimai viešosiose bibliotekose taip pat gali suteikti neigiamą patirtį. Svarbu pabrėžti, kad viešosios bibliotekos kaip socialinės infrastruktūros vaidmuo nesirutulioja „natūraliai“, bet turi būti aktyviai atliekamas suinteresuotųjų šalių, įskaitant (vietines) valdžios institucijas, bibliotekininkus ir skaitytojus. Susitikimai ne spontaniškai atsiranda, bet yra tam tikru mastu suplanuojami ir surežisuojami. Šis nuolatinis „palaikomojo darbo“ vykdymas, straipsnio autorių teigimu, galėtų būti pavadintas „infrastruktūrinimu“ – tai yra tam tikrų praktikų, skirtų paversti biblioteką socialine infrastruktūra, taikymu.

Perėjimas nuo knygų bibliotekos prie žmonių bibliotekos

Čia aptariamo straipsnio pagrindas – empirinis tyrimas, atliktas mažo miesto netoli Utrechto, beveik pačiame Nyderlandų centre, bibliotekoje. Biblioteka dirba 4 dienas/25,5 valandas per savaitę. Darbo valandomis bent vienas apmokamo personalo narys ir vienas ar du savanoriai prižiūri biblioteką. Tیرtoji biblioteka yra regioninės organizacijos, apimančios šešias bibliotekas, teatrą ir meno centrą, dalis. Ji įsikūrusi bendruomenės centre, kuriame taip pat veikia dvi pradinės mokyklos, vaikų priežiūros centras ir muzikos mokykla. Įstaiga yra beveik miestelio centre, gana homogeniškoje (baltųjų, vidurinės ir aukštosios klasių gyventojų) aplinkoje.

Melik ir Merry'is rašo, kad tyrimo metu tyrėjos Rianne'os tikslas tapti savanore (t. y. susitikti su kitais žmonėmis) galiausiai tapo pagrindiniu bibliotekos tikslu, taigi įvyko perėjimas „nuo knygų bibliotekos prie žmonių bibliotekos“. Per 15 savanorystės metų Rianne'a buvo liudininkė to, kaip biblioteka pasikeitė iš išskirtinai tylios vietos, kurioje buvo galima pavartyti knygas ar laikraštį, į socialinę infrastruktūrą, pilną veiklų, tokių kaip naudojimosi planšetėmis kursai senjorams, istorijų pasakojimas vaikams ir savaitiniai mezgėjų būrelio susibūrimai. Šį perėjimą palengvino ir 2016 m. bibliotekos persikraustymas į naują bendruomenės centrą, kai šioms socialinėms veikloms ir susitikimams atsirado daugiau erdvės. Palaipsniui šios socialinės veiklos tapo svarbesne bibliotekos veikla labiau nei vien priegios prie knygų bei kitų informacijos šaltinių suteikimas.

Pietūs vienišiem žmonėms, biblioteka kaip vartai, biblioteka kaip mokymosi erdvė

Nuo 2019 m. kiekvieną trečiadienį straipsnyje analizuojamos bibliotekos darbuotojai organizuoja bendrus pietus „Svečias prie stalo“, į kuriuos lankytojai atsineša savo pačių maisto, o biblioteka vaišina kava ar arbata. Kartais viešintis svečias pasako trumpą kalbą kuria nors tema, pavyzdžiui, apie savo hobbj, pasidalija savo žiniomis ar papasakoja apie kelionę, o paskui grupė toliau aptarinėja šią temą. Šiuos susitikimus paprastai lanko vidutiniškai 6–14 žmonių. Pasak vadovų, maža grupė yra šios veiklos stiprybė, nes leidžia žmonėms plėtoti tikrus pokalbius, o ne vien klausytis paskaitos.

Tokių susitikimų organizavimo bibliotekoje tikslas – ne lankytojų edukavimas; pasak įstaigos vadovų, susitikimai pirmiausia skirti sumažinti vienišumą, nors jie nėra apibrėžti ir reklamuojami kaip tokie. Lankytojai paprastai esti senyvo amžiaus ir/ar neįgalūs žmonės, dažnai nesusituokę ar našliai ir kenčiantys nuo chroniško vienišumo. Po kiekvieno susitikimo lankytojai gali aprašyti savo patirtis „Svečių knygoje“.

Pasak straipsnio autorių, pietūs vienišiem žmonėms patvirtina bibliotekos kaip socialinės infrastruktūros potencialą prisidėti prie žmonių gerovės, stiprinant psichinę sveikatą ir mažinant izoliaciją.

Jogos mokytoja veda trumpus jogos užsiėmimus mažyliams, susiedama lengvus fizinius pratimus su jų paveikslėlių knygielių istorijomis. Įstaigos vadovė pabrėžia, kad nori sukurti įvaizdį, jog biblioteka yra atvira tokioms veikloms, suteikdama joms erdvę ir reikiamą pagalbą. Kiekvieną trečiadienį ryte bibliotekoje vyksta vietinio mezgimo būrelio susitikimas, šis fenomenas sutinkamas ir kitose bibliotekose. Būrelio nariams nereikia mokėti nuomos mokesčio, tik mažą įnašą už kavą ar arbatą.

Melik ir Merry'io straipsnyje nurodoma, kad biblioteka funkcionuoja kaip įvairių kartų žmonių susitikimų ir pažeidžiamų, dažnai senyvo amžiaus populiacijos grupių individualaus įgalinimo terapeutinis kraštovaizdis. Tačiau bibliotekos vadovai siekia įtraukti ir kitas vartotojų grupes, tokias kaip jaunimas, paversdami biblioteką mokymosi erdve.

Straipsnio autoriai pabrėžia, kad biblioteka turi potencialo sudaryti sąlygas prasmingiems susitikimams su nepažįstamais kitokiais žmonėmis iš įvairiausių kontekstų. Netgi mažame, kone homogeniškame Nyderlandų mieste biblioteka išties tarnauja kaip itin svarbi socialinė infrastruktūra, skirta kuo įvairiausiems lankytojams – nuo vienišų senjorų iki mėgstančių megzti moterų ir besimokančių paauglių bei kompiuterinius žaidimus žaidžiančių jaunuolių.

Tačiau vis dėlto, anot straipsnio autorių, stebėjimai atskleidžia daugiau skirtingų grupių „buvimą šalia“ nei „veikimą kartu“, nes skirtingos grupės, panašu, menkai tesąveikauja. Tyrimo metu paaiškėjo, kad į biblioteką ateina labai įvairūs lankytojai, bet labiau sąveikauja savo burbuluose. Kompiuterinių žaidimų žaidėjai paprastai buriasi su kompiuterinių žaidimų žaidėjais, mezgėjos paprastai jungiasi prie mezgėjų, o senjorai taip pat dažniausiai švelnina savo vienatvę panašių lankytojų draugijoje. Taip atsiranda paradoksali „bendra, bet pritaikyta“ viešoji erdvė, labiau skatinanti specifinius nei bendruosius interesus: namų darbų darymą, kompiuterinius žaidimus, mezgimą ar paprasčiausiai laikraščio skaitymą. Bibliotekoje besirenkantys skirtingi veikėjai taip pat turi labai skirtingus interesus bei darbotvarkes: vienoms grupėms „užėmus“ biblioteką, jos gali trukdyti kitiems naudoti šią viešąją erdvę, pavyzdžiui, kai mezgimo būrelis užima biblioteką trečiadienį rytis arba triukšmingi kompiuterinių žaidimų žaidėjai erzina besistengiančius mokyti.

Tyrėjų duomenimis, metams bėgant, tiriamoji biblioteka tapo „triukšmingesnė“, pajvairinta pokalbių per pietų susitikimus ir prie kompiuterių, be to, nuolat girdimų pokalbių tarp darbuotojų, savanorių ir lankytojų. Kaip tokia ši biblioteka išsiskiria iš stereotipinių bibliotekų kaip ramių vietų, kuriose „pokalbiai gali vykti ir vyksta, bet ne kaip pagrindinė veikla“. Šioje tirtoje bibliotekoje tylą tapo labiau išimtimi nei norma.

Naujas bibliotekininko vaidmenų apibrėžimas

Straipsnio autoriai nurodo, kad bibliotekos pertvarkymas iš informacijos infrastruktūros į socialinę infrastruktūrą taip pat lemia besikeičiančias „infrastruktūrinimo“ praktikas, t. y. geriausias bibliotekos organizavimo būdus. Štai įstaigų vadovai turi visai kitas užduotis, lyginant su tomis užduotimis, kurias sau kėlė prieš 15 metų. Užtuot buvę tik informacijos teikėjai, bibliotekininkai dabar turi atlikti daug emocinio darbo, dirbti daugiausia kaip socialiniai darbuotojai, nors ir nėra tam specialiai parengti. Dar daugiau, šias socialines veiklas jie gali atlikti, tik jeigu turi laiko ir nėra visiškai užsiėmę kasdieniu bibliotekos valdymu, įskaitant rutinišką knygų ir kitos medžiagos dėliojimą į lentynas. Pastarąjį darbą tiriamoje bibliotekoje atlieka 13 savanorių, kurie yra labai svarbūs įstaigos funkcionavimui. Be šio savanorių būrio, nuolatinis personalas turėtų labai ribotas galimybes dirbti infrastruktūrinimo darbą, kurio reikia, siekiant pertvarkyti biblioteką į rūpinimosi ir bendruomenės erdvę.

Meli ir Merry'is pažymi, kad bibliotekos tęstinė transformacija tampant gyvybiškai svarbia socialine infrastruktūra turėtų būti vertinama didesnių šiandienės neoliberaliosios visuomenės pokyčių kontekste, kuriame socialinės rūpybos atsakomybės ir išraiškos nuolat kinta. Rūpinimuisi senoliais tampant vis labiau privačia ir todėl sunkiau prieinama veikla, biblioteka vis labiau tampa pažeidžiamų žmonių, iš kurių senoliai tėra tik vienas iš pavyzdžių, prieglobsčio ir bendruomeniškumo erdvė.

Siekdama parodyti šių socialinių veiklų pridėtinę vertę, įteisinti naująsias infrastruktūrinimo praktikas, biblioteka pasitelkia svečių knygą, renka kokybinius duomenis, vaizdinę informaciją. Anot Melik ir Merry'io, bibliotekos pavertimas socialine infrastruktūra ne tik reikalauja iš personalo atlikti papildomą emocinį darbą, bet ir tapti socialinės veiklos „buhalteriais“.

Straipsnio autoriai daro išvadą, kad bibliotekos kaip socialinės infrastruktūros svarba yra nepaneigiama, bet tyrimas taip pat atskleidžia, kad tokiose viešose erdvėse kaip biblioteka sudėtinga organizuoti skirtumus įveikiančių susitikimų renginius, nepaisant didelio emocinio darbo, kurį nudirba darbuotojai ir savanoriai. Dar daugiau, tikrąją socialinių veiklų vertę sunku įvertinti kiekybiškai ir dokumentuoti, ką jau kalbėti apie jos vykdymą, kai biudžetai mažinami. Vis dėlto bibliotekų socialinė vertė vis labiau pripažįstama, ypač po to, kai daugelis jų buvo uždarytos dėl COVID-19 pandemijos – bibliotekos ir toliau sutinka iššūkius ir įteisina savo nepakeičiamą socialinį poveikį.

Socialiniai darbuotojai bibliotekoje – JAV situacija

Elizabeth A. Wahler (Šiaurės Karolinos universitetas Šarlotėje, Socialinio darbo mokykla, JAV), Mary A. Provence (Socialinio darbo mokykla, Indianos universitetas), John Helling (Indianapolio viešoji biblioteka) ir Michael A. Williams (Indianapolio viešoji biblioteka) straipsnyje „Besikeičiantis bibliotekų vaidmuo: kaip gali padėti socialiniai darbuotojai“⁶ siekia užpildyti egzistuojančią tyrimų spragą ir išsiaiškinti, kaip bibliotekų darbuotojai atliepia skaitytojų psichosocialinius poreikius, kad galėtų padėti bibliotekoms geriau patenkinti šiuos sudėtingus ir įvairius poreikius.

Straipsnyje rašoma, kad Jungtinėse Amerikos Valstijose viešąsias bibliotekas lanko daugelis žmonių, turinčių nepatenkintų psichosocialinių poreikių, tokių kaip skurdas, benamystė, imigracijos problemos, psichinė sveikata, narkomanija ir sveikatos problemos. Nors kai kurios bibliotekos pradėjo samdyti socialinius darbuotojus ar su jais užmezgė partnerystes, tačiau daugelis bibliotekos darbuotojų susiduria su psichosocialinėmis krizėmis, neturėdami tam tinkamo pasirengimo ar išteklių.

Nykstanti linija tarp bibliotekininko ir socialinio darbuotojo

Kaip teigia straipsnio autoriai, socialiniai darbuotojai ir bibliotekininkai ilgai turėjo tą patį pašaukimą – pasitarnauti visuomenei. Per pastarąjį amžių abi šios profesijos pasikeitė, prisitaikydamos prie ekonominių ir socialinių pokyčių. Jau per 1930 m. Didžiąją Depresiją bibliotekos ne tik teikė

⁶ „The Changing Role of Libraries: How Social Workers Can Help“, *Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services*, 2020, Vol. 101(1) 34–43, DOI: 10.1177/1044389419850707journals.sagepub.com/home/fis

nemokamą užimtumą, bet ir pasitelkė naujoviškas programas, kurios padėjo žmonėms gauti socialinių paslaugų, rasti darbą ir persikvalifikuoti. Vėlesniais dešimtmečiais viešosios bibliotekos ir toliau keitėsi, prisitaikydamos prie besikeičiančių skaitytojų poreikių. Dėl XX a. 7 dešimtmečiu prasidėjusios ir dešimtmečius besitęsusios deinstitutionalizacijos bibliotekose pagausėjo žmonių, patiriančių benamio dalią arba turinčių psichinių ligų. XXI amžiaus pirmąjį dešimtmetį Didžioji Recesija bibliotekoms atnešė naujus skurdo, maisto trūkumo tam tikrose teritorijose, sveikatos priežiūros stygiaus, imigracijos ir gamtinių katastrofų iššūkius. Dėl savo skaitytojų psichosocialinių poreikių bibliotekininkai patyrė didelius savo vaidmenų pokyčius.

Remdamiesi M. Cartu, tyrėjai teigia, kad XX amžiaus paskutiniuoju dešimtmečiu bibliotekininkai tapo „*de facto*“ psichoterapeutais, apsaugos darbuotojais, surogatiniais tėvais ir advokatais“, o 2008-aisiais jau stebima „nykstanti linija“ tarp bibliotekininko ir socialinio darbuotojo funkcijų, bibliotekininkai aprašomi kaip „*de facto* socialiniai darbuotojai“, o bibliotekos – kaip „*de facto* prieglaudos“. Šį linijos nykimą, anot straipsnio autorių, nulėmė keletas faktorių: e. vyriausybė (skaitytojams reikėjo pagalbos, teikiant prašymus dėl valstybės pagalbos), 211 socialinės pagalbos informacijos sistemos plėtra (kai kurios bibliotekos veikė kaip skambučių centrai) ir benamių ar psichinėmis ligomis sergančiųjų buvimas bibliotekose.

Straipsnio autoriai pasitelkia 2009 m. atlikto tyrimo dėl psichosocialinių poreikių turinčių skaitytojų dominavimo viešosiose bibliotekose duomenis (n = 119, atstovaujamos 31 valstijos), kuriais remiantis 61% bibliotekininkų pranešė, kad rimtų psichinių ligų turintys skaitytojai labai intensyviai naudojami ištekliams ir darbuotojų laiku. Tas pats tyrimas atskleidė kai kuriuos bibliotekų iššūkius, tokius kaip skaitytojų išpuoliai prieš darbuotojus ir elgesys, dėl kurio tenka iškviesti policiją. Dauguma bibliotekų darbuotojų neturi kvalifikacijos atpažinti sudėtingas psichosocialines problemas arba tinkamai į jas reaguoti. Taigi, Wahler ir kt. teigimu, bibliotekoms būtų naudingos partnerystės su socialiniais darbuotojais arba kitais profesionalais, kurie turi tokią kvalifikaciją bei išsilavinimą.

Gerieji pavyzdžiai

Reaguodamos į besikeičiančius skaitytojų ir bendruomenių poreikius, bibliotekos ir toliau ieško naujų būdų, kaip atliepti įvairius skaitytojų psichosocialinius poreikius, įskaitant psichines ligas, benamystę ir fizinės sveikatos problemas. 2009 m. San Fransisko viešoji biblioteka pirmoji JAV įdarbino nuolatinį darbuotoją – licenciją turintį santuokos ir šeimos terapeutą, – kad teiktų paslaugas benamiams. Dalaso viešoji biblioteka, Forsaito apygardos viešoji biblioteka Vinstone-Seileme, Šiaurės Karolinoje, ir Karališkoji biblioteka San Chozė, Kalifornijoje, visos teikia socialines paslaugas skaitytojams, išgyvenantiems benamystę. Indianapolio centrinė viešoji biblioteka turi užpildytą atsargų kambarį, iš kurio bibliotekos darbuotojai gali paimti užkandžių, higienos reikmenų ir šiltų drabužių asmenims, patiriantiems benamystę. Pimos apygardos Arizonoje biblioteka bendradarbiauja su vietine sveikatos priežiūros įstaiga, kad suteiktų savo skaitytojams sveikatos priežiūros bei atvejų valdymo paslaugas. Filadelfijos laisvoji biblioteka ir Pensilvanijos universitetas bendradarbiauja Pietų Filadelfijos bendruomenės sveikatos ir raštingumo centre. Remiantis bibliotekininkų ir socialinių darbuotojų bendradarbiavimo interneto svetaine <https://wholepersonlibrarianship.com/>, 30 JAV viešųjų bibliotekų turi visu arba dalimi etato dirbančius socialinius darbuotojus. Be to, bent 49 viešosios bibliotekos visoje šalyje bendradarbiauja su socialinio darbo edukacinėmis programomis, kad socialinį darbą studijuojantieji galėtų atlikti praktiką bibliotekoje ir padėtų patenkinti skaitytojų psichosocialinius poreikius.

2018 m. Indianos universiteto Socialinio darbo mokykla atliko Indianapolio bibliotekų sistemos tiriamąjį poreikių įvertinimą. Šio poreikių įvertinimo duomenys liudija, kad bibliotekų darbuotojai dirba su daugeliu skaitytojų, turinčių nepatenkintų psichosocialinių poreikių. Dažniausi nurodyti poreikiai: finansiniai, psichinė sveikata, būstas, narkomanija, medicininiai arba su sveikata susiję poreikiai, su įdarbinimu susiję poreikiai. Daugelis bibliotekos darbuotojų manė, kad į bibliotekos atsakomybę įeina atliepti šiuos poreikius, teikiant informaciją apie bendrai patiriamas problemas arba bendruomenės išteklius, suteikiant informacijos apie šiuos išteklius arba teikiant pagalbą prašant valstybės pagalbos, rengiant dirbtuves bendrųjų psichosocialinių poreikių klausimais arba teikiant saugią erdvę tiems žmonėms, kurie galbūt neturi, kur eiti.

Nors keletas tyrimo dalyvių nemanė, kad bibliotekos funkcija – atliepti skaitytojų psichosocialinius poreikius, tačiau dauguma išreiškė nuomonę, kad biblioteka turėtų suteikti bent jau šiokią tokią pagalbą. Šie duomenys patvirtina ankstesnius literatūroje randamus pasiūlymus, kad viešosiose bibliotekose reikia socialinio darbo įgūdžių, įskaitant gebėjimus įvertinti ir teikti informaciją, reaguoti į psichinės sveikatos krizes, teikti socialinę pagalbą skaitytojams, patiriantiems benamystę, padėti skaitytojams pasinaudoti valstybės pagalba, pasisakyti už socialinius pokyčius, prižiūrėti ir koordinuoti kolegų komandas, teikiančias pagalbą skaitytojams, ir kurti bendruomenės bendradarbiavimą.

Kaip teigia straipsnio autoriai, siekiant atliepti augančius skaitytojų psichosocialinius poreikius, bibliotekos socialinio darbo laukas sparčiai plečiasi. Vis daugiau valstijų bibliotekų praneša turinčios visu etatu dirbančius socialinius darbuotojus, įskaitant Aliaską, Kaliforniją, Koloradą, Floridą, Ilinojų, Kansasą, Kentukį, Meiną, Masačusetsą, Mičiganą, Minesotą, Naująjį Džersį, Niujorką, Oklahomą, Oregoną, Pensilvaniją, Pietų Karoliną, Teksasą ir Vašingtoną. Vis dėlto ribotą biudžetą turinčioms bibliotekoms keblumų sudaro išlaidos, todėl kitos bibliotekos pasirūpino savanorių, kurie teikia socialines paslaugas skaitytojams.

Rekomendacijos

Šio tyrimo metu surinkti duomenys pagrindžia rekomendacijas, kaip socialinis darbas gali padėti bibliotekoms atliepti skaitytojų psichosocialinius poreikius. Štai keletas rekomenduojamų socialinių darbuotojų ir bibliotekininkų bendradarbiavimo formų:

1. *Dirbtuvės ir mokymai skaitytojams.* Vienas iš paprasčiausių būdų, kaip socialinis darbas gali būti naudingas viešosiose bibliotekose, – tai socialinių paslaugų ir žinių teikimas, organizuojant dirbtuves ir mokymus skaitytojams. Tai į bendruomenę orientuotos dirbtuvės apie tai, kaip atpažinti dažniausias psichinės sveikatos problemas, kaip atpažinti, kad artimasis vartoja narkotikus, kaip gauti valstybės pagalbą ir išteklius. Tokie mokymai yra sąlygiškai nebrangūs ir jais galima atliepti skaitytojų poreikius, neapkraunant bibliotekos darbuotojų ir nesitikint, kad jie ką nors darys, kas neįeina į jų kvalifikaciją arba pareigybės aprašymą.
2. *Dirbtuvės ir mokymai darbuotojams.* Socialiniai darbuotojai taip pat gali padėti viešosioms bibliotekoms, siekiančioms adekvačiai pagelbėti psichosocialinių poreikių turintiems skaitytojams, rengdami mokymus bibliotekos darbuotojams. Socialiniai darbuotojai turėtų bendradarbiauti su vietine biblioteka, pirmiausia nustatydami darbuotojų mokymo poreikius ir tada teikdami pagalbą – sustiprindami jų gebėjimus padėti žmonėms, turintiems psichosocialinių poreikių.
3. *Bendruomenės bendradarbiavimo ryšių kūrimas.* Vienas iš svarbiausių socialinių darbuotojų vaidmenų – tarpininko vaidmuo. Taigi ir padėdami bibliotekoms jie gali pasitarnauti kaip paslaugų tarpininkai, padėdami vietinėms bibliotekoms užmegzti ryšius su bendruomenės nevyriausybinėmis organizacijomis, kurios galėtų surengti mokymus, teikti socialinę pagalbą skaitytojams. Bibliotekos darbuotojams svarbu suprasti žodinės komunikacijos svarbą kuriant pasitikėjimo ryšius tarp bibliotekos darbuotojų ir skurdą patiriančių skaitytojų. Išplėsdami informacinio pokalbio mastą, bibliotekos darbuotojai gali geriau suprasti skaitytojų poreikius ir inicijuoti bei valdyti bendruomenės bendradarbiavimo ryšių tinklą, kad atlieptų savo skaitytojų populiacijos poreikius. Socialiniai darbuotojai galėtų būti bibliotekos integrali dalis, padedanti sukurti ir palaikyti bendradarbiavimo ryšių tinklą.
4. *Praktikos padaliniai.* Kadangi socialinių darbuotojų rengimo programose reikalaujama studentams rasti praktikos galimybes, kad studentai galėtų išbandyti savo socialinio darbo

įgūdžius realioje aplinkoje, tai būtina užmegzti bendradarbiavimo ryšius tarp bibliotekų ir socialinio darbo mokyklų, kad praktikos vietos būtų ta natūrali erdvė, kurioje susitinka dvi profesijos, siekiančios atliepti skaitytojų poreikius. Keturiasdešimt devynios JAV viešosios bibliotekos trylikoje valstijų pranešė turinčios socialinio darbo praktikantus.

5. *Bendri bibliotekininkystės ir socialinio darbo kursai.* Siekiant parengti bibliotekininkus, kurie galėtų efektyviai atliepti skaitytojų psichosocialinius poreikius, rekomenduojama užmegzti bendradarbiavimo ryšius tarp socialinio darbo ir bibliotekininkystės programų, kad bibliotekininkystės specialistai gautų įvadą į socialinio darbo discipliną, arba sukurti kitokius bendrus bibliotekininkystės ir socialinio darbo kursus. Dar viena galimybė – bendros magistro studijos, kurios jau pradėjo rasti kai kuriose mokyklose – pavyzdžiui, jungtinės socialinio darbo ir bibliotekininkystės bei informologijos magistro studijos Dominikonų universitete Ilinojuje ir bendros informologijos bei socialinio darbo magistro studijos Mičigano universitete. Apie socialinio darbo perspektyvų poreikį prabylama bibliotekininkystės ir informologijos akademiniuose tekstuose.

Už leidimą šioje apžvalgoje pasinaudoti moksliniais straipsniais dėkojame jų autorėms Majai Dorotai Wojciechowskai, Rianne'ai van Melik ir Elizabeth'ai A. Wahler.

We sincerely say thank you for the researchers Maja Dorota Wojciechowska, Rianne van Melik and Elizabeth A. Wahler for the permission to use excerpts from their articles in this overview.

Parengė Aušra Gudavičiūtė

Nuotraukos iš pixabay.com, pexels.com, onssonenbreugel.nl, libguides.bc.edu, www.senia.nl, news.medill.northwestern.edu ir Vilniaus apskrities Adomo Mickevičiaus viešosios bibliotekos archyvo.